

Innhold

	Side
Red.: Forord	6
Henrik Andersgaard:	
«He always remained a pharmacist»	7
Holger Moe Tørisen:	
Felleskatalogen: 50 år i legemiddelinformasjonens tjeneste	17
Unni Mørk:	
«Bidevind – Ragnar Mørks liv og virke»	33
Bokanmeldelse ved Bjørn Johannesen	
Cygnus – Innholdsfortegnelse 1997–2007	38

Cygnus

Utgiver:

Cygnus Forlag AS
c/o Felleskatalogen v/Holger Moe Tørisen
Postboks 204 Sentrum
0103 Oslo
Telefon: 23 16 15 50/59
Telefax: 23 16 15 51
E-post: hmt@lmi.no

Redaktør: Bjørn Johannesen

Redaksjonsutvalg: Hege Ekeli
Hanne Hjorth Tønnesen

Forside: Et utvalg av Felleskataloger 1958–2007
Foto: Jørn Hagen / artphoto

Trykkeri: Skjellum Grafisk Form, Oslo

Kan gjengis med referanse til kilden.

ISSN 0809-4039

Cygnus

Forord

Tidsskriftet *Cygnus* utkom for første gang i oktober 1997 og kan i år feire sitt 10-års jubileum. Tidsskriftet er – medregnet årets utgave – utkommet med i alt 17 hefter. Når årets utgave har fått nummer 13, skyldes det at det, i tillegg til de ordinære hefter, er utgitt 4 spesialutgaver uten nummer, som enten er jubileumsnummer for firmaer eller apotek eller behandler spesielle, ikke-historiske emner.

I begynnelsen ble det oppnevnt redaksjonsutvalg og redaktør for hvert nummer, men siden oktober 2001 har tidsskriftet hatt fast redaktør. Tidsskriftets innhold får tale for seg selv. Det omfatter så vel omtaler av klassiske farmasøytiske skrifter som farmakopeer, reseptsamlinger og håndbøker, som bedrifts- og personalhistorie fra nyere tid. For redaksjonen har det vært makt-påliggende å få nedtegnet viktige farmasihistoriske begivenheter før de går i glemmeboken. Vår moderne tid har liten sans for de lange linjer i farmasiens utvikling, og det papirløse samfunn står i fare for også å gjøre oss historieløse.

Årets utgave av *Cygnus* innledes med et arbeid av Henrik Andersgaard om Henrik Ibsen, som ifølge den ungarske forfatteren Sandor Marai hele sitt liv var og ble farmasøyt. Det er interessant at det første nummer av *Cygnus* også inneholder et arbeid om Henrik Ibsens farmasøytiske bakgrunn, skrevet av K. Backe-Hansen. Felles for begge er at de slår fast at Ibsen hadde farmasøytisk medhjelpereksamen og arbeidet flere år som eksaminert farmasøyt, et faktum som blir oversett av mange litteraturhistorikere. Betegnelsen «apotekerlærling» er – med urette – blitt hengende ved Ibsens navn. Med eksempler fra mange av hans sentrale skuespill vil Andersgaard vise hvordan Ibsens dramatikkk bærer preg av de klassiske farmasøytiske kvaliteter presisjon, nøyaktig dosering og faglig ekspertise.

Felleskatalogen over farmasøytiske spesialpreparater markedsført i Norge kom med sin første utgave i 1958 og fyller ved årsskiftet 50 år. Katalogen hadde en beskjeden begynnelse, men er i dag blitt et verktøy som ingen lege eller farmasøyt kunne tenke seg å være foruten. Katalogens redaktør gjennom en årrekke, Holger Moe Tørisen, redegjør i artikkelen «Felleskatalogen: 50 år i legemiddelinformasjons tjeneste» for utviklingen av katalogen, som i dag finnes både i bokform, på CD-ROM/diskett og Internett.

Ragnar Mørk (1906–2002) huskes av mange innen den farmasøytiske etat som en handlekraftig apotekvisitator og apoteker med sterke historiske interesser som manifesterte seg i bevaringen av et av landets vakreste apotekinteriører. Hans ektefelle Unni Mørk har på eget forlag utgitt boka «Bidevind», som gir en bred fremstilling av hans liv og virke. Siden størsteparten av hans voksne liv var viet farmasien, er beretningen også blitt en kilde til belysning av norsk farmasihistorie i en periode preget av store forandringer. Boka anmeldes av Bjørn Johannesen.

I anledning av skriftseriens 10-års jubileum gis det for første gang en samlet oversikt over innholdet i samtlige hefter som er kommet ut.

Red.

“He always remained a pharmacist”[★]

A statement from 1942 by the Hungarian author Sándor Márai (1900–1989) on Henrik Ibsen, discussed by

Henrik Andersgaard^{★★}

1. Introduction

The Norwegian playwright Henrik Ibsen (1828–1906) is world famous for his plays, and he is celebrated all over the world. Less well known, or little considered in regarding Ibsen's writings, is the fact that he also was a pharmacist.

The purpose of this article is to study some literary aspects, which can be related to the Hungarian – American author Sándor Márai's thoughts of Ibsen and Ibsen's pharmaceutical schooling, training and thinking (1). These characteristics are, primarily,

- Precision
- Pharmaceutical reasoning and procedures
- Professional expertise

It is also important to find out more about Ibsen's contact with Norwegian pharmacy in his life as an author, especially when he lived abroad.

2. Sándor Márai (1900–1989)

The author Sándor Márai (1900–89) was born in Austria-Hungary, in the town of Kosice, also known as Kaschau, the second

largest town in Slovakia. He grew up in Budapest. In the 1920s, Márai spent periods of his life in exile in France and Germany. In 1948, after the Communist coup, he emigrated from Hungary for good to the United States, and was later granted American citizenship. He is the author of a significant body of work, but his writings were forbidden and forgotten in Hungary until the Communist downfall in 1989. Márai committed suicide in San Diego, California, the same year. The author and his books, mainly novels, are not too well known among Norwegian readers.

Márai's heading in the statement about Henrik Ibsen,

“He always remained a pharmacist”[★],

is found in his book „Ég és föld“, published in Budapest 1942 (2), later translated into German and published in 2001 (1). The book contains a large number of reflections and short essays on persons, life and nature.

Márai's statement must primarily be looked

[★]) Presented as an oral communication at the 37th Congress of International Society for the History of Pharmacy, Edinburgh, June 2005.

^{★★}) Cand.pharm. from The University of Oslo 1966. He has also studied Nordic languages, IT and education, getting a bachelor degree, at Høgskulen i Sogn og Fjordane, 1998–2001. He has been proprietor pharmacist at Lærdal Apotek 1976–1998, and has been teaching language and IT in schools in Lærdal and Sogndal. He is now retired.

E-Mail: h-aga@online.no Address: Sømveien 1B, 0493 Oslo.

upon as a metaphor, but can also be understood in a more straightforward and concrete way. Here is the complete essay of Márai on Henrik Ibsen, translated from German:

Spectacles on his nose, the snowy white mane bent deeply forwards over the marble table, he works in the witch kitchen of mankind, with thoughtful mind and pointed fingers, mixing poisons and mysterious mixtures, supplied with warning crosses. His sensitive fingers, etched by acid, mix a small grain of pain and two parts of vanity in a flask filled with distilled misery, adding still a few small specks of yellow envy. Now and then, he reaches out backwards into the shelf, grasps a round-bellied tub, and dissolves the mixture in the light green water of hope. More often, however, he mixes poison only, the poisons of life in precise dosage in order that no one should have too much: none of the audience, who carries all what his plays contain of sadness, temperance and hopelessness back home in their hearts.

He is the expert, as if he had been given a diploma for everything he does. This expert is taciturn and bitter. He serves mankind after his best knowledge and after the rules of the profession, although he knows that it would be much wiser to give to all that is human, an injection of anaesthesia.

3. Formative years

3.1 Childhood

Henrik Johan Ibsen was born on March 20th 1828, in the Norwegian town of Skien. His parents, Marichen (born Altenburg), and Knud Ibsen, were wealthy citizens. Their intention was to give their son an education at the University of Oslo.

But in 1835, Ibsen's father had heavy economical problems, and had to bring his career as tradesman and merchant to an end. His properties were sold to cover debt, and the family's extravagant way of life had to be

degraded more than once during the years to come.

It has been thought that Ibsen always considered himself a victim of his father's bad luck and poverty (3). His father's lack of ability as a businessman, together with a possible increasing consumption of alcohol, may also have contributed to Ibsen's well-known bitterness. This "declassification" may explain some of the author's bitterness, and also his feeling of being "the son of the misfit". A new biography (4) states that this may not be the whole truth, because many businesspeople of this time had similar experiences, and they often helped each other through bad times, to diminish the effects. But Ibsen's father didn't receive much of this kind of help. On the other hand, he was well vouched for by old business contacts when he applied for new jobs. Roksund (5) has expressed the same thoughts, and also that Ibsen's bitterness against his father may be a result of the fact that Knut Ibsen didn't have economy to give his son a proper education.

All the same, Ibsen's feelings of being a victim, causing bitterness, shame and guilt must have been there. A child's disapproving and negative feeling about parents' bad luck, behaviour and habits will always be present, independent of time, history and social status. They just express themselves in different ways.

In an early commentary to his play "The Wild Duck", Ibsen says, "Hedvig as a wild duck – Gregers' experiences of children's first, deepest pain. Not the sorrows of love; no, it is family pain, – what is painful in home situations" (6).

3.2 Pharmacy years in Grimstad

Probably on December 29th, 1843, Henrik Ibsen was sent to Grimstad in the south

of Norway to work as a pharmaceutical apprentice, but this life became an existence in poverty. His situation was not improved by the fact that he became the father of an illegitimate son, the mother being a maid in the pharmacy (7). He had to pay children's maintenance allowance for many years. The mother and child were sent away from Grimstad, and Ibsen may never have seen this son again, although it is told that he saw the son later in life, when Ibsen was an old man.

Ibsen got a lower pharmaceutical degree during these years, and worked for two pharmacy owners. The first one couldn't meet his financial claims, and the pharmacy was sold at a public auction. Another reason for Ibsen to feel that misfortune followed him, causing bitterness! It should also be told that his second superior did better. Ibsen also began to study for his upper secondary level exam on his own, wrote poems, and his first play, *Catiline*. In 1850, at the age of 22, he left pharmacy for good, and moved to Christiania (today's Oslo) for his upper secondary education.

As discussed, his father's defeat in business and life is thought to have affected Ibsen's way of writing strongly. Later came the demands of the Danish philosopher Georg Brandes, that it is necessary to debate problems of the society, not only see them (8). These demands are extremely important for Ibsen's subsequent works. But it is also interesting to look for impressions from Ibsen's career in the pharmacy in his pieces. This took place in his teens and early twenties, a time that marks most of us in one way or another. Ibsen never talks about this time later, neither in letters, nor in his plays, and you never find pharmacists or a pharmacy even mentioned in his writing.

The reasons for this seem evident: First of all that he may have felt out of place in his years

in Grimstad, feeling once more a product of his father's misfortune. That he himself became a teenage father, also by "accident", must have contributed to his reserved character. In addition, the first proprietor pharmacist, for whom he worked, had to sell his pharmacy. Ibsen must certainly have felt shame and bitterness over all this, feeling followed by an evil fate.

Ibsen's six years in the pharmacy of Grimstad are supposed to have given few obvious traces in his authorship, except for the famous "*quantum satis*" – lines in "*Brand*", and the references to flowers in "*Love's Comedy*" (9). However, that depends on how one looks at Ibsen's plays.

Anderssen (10) refers in short terms to this period in Ibsen's life, without discussing any relationship to his later works. Beyer does the same in various works (11, 12, 13).

True enough, there are no pharmacists or pharmacies showing up among Ibsen's characters or surroundings in his plays. But is it possible to flee away from the influence given in early and fundamental years, when we are so easily affected by our time, our life, and environment? This is why Márai's essay has made the author want to look more closely into Ibsen's plays, bearing "*Ibsen, the pharmacist*" in mind.

Ibsen leaves his early historical plays to write social-realist and critical drama in 1877.

4. Which qualities of the pharmacist does Márai say belong to Ibsen?

It isn't difficult at all for the author, also being a pharmacist, to visualize his own early days as apprentice in the profession. It is 40 years ago, and in another world of pharmaceutical

*Tinctura amara –
Bitre dråper*

*Foto:
Anne-Lise Reinsfelt,
Norsk Folkemuseum*

tasks than today. But people are influenced from experiences of early years, and get qualities and characteristics that originate from practice and profession. Although times and tasks change during years and development, the necessary qualities of the pharmacist remain the same as before.

4.1 Precision

When Ibsen wrote his first realist play in 1877, “*The Pillars of Society*”, he became extremely precise, not to mention detailed, in the stage directions, starting a new school.

Does this extreme meticulousness originate from Ibsen’s years as a pharmacist? It seems safe to suggest that this is true. A pharmacist knows that preciseness and accuracy will give the perfect results that we aim to achieve when preparing remedies for sick people. Consequently, when Ibsen wants to describe how the stage should look, he uses his experiences and his precision of the pharmacist, to the smallest detail. Look at this example, originating from Act I of “*A Doll’s House*”, taken from an English translation of the play (14):

SCENE: A room furnished comfortably and tastefully, but not extravagantly.

At the back, a door to the right leads to the entrance-hall, another to the left leads to Helmer’s study. Between the doors a piano.

In the middle of the left-hand wall is a door, and beyond it a window. Near the window are a round table, armchairs and a small sofa. In the right-hand wall, at the farther end, another door; and on the same side, nearer the footlights, a stove, two easy chairs and a rocking-chair; between the stove and the door, a small table. Engravings on the walls; a cabinet with china and other small objects; a small bookcase with well-bound books.

The floors are carpeted, and a fire burns in the stove. It is winter.

Also according to Márai’s essay, Ibsen *distributes pain in precise dosage*, so that nobody shall have too much of it. This is especially well seen in Ibsen’s first symbolic play, “*The Wild Duck*”, published in 1884:

Hedvig, believed to be the daughter of Hjalmar Ekdal, has pain dispensed from the beginning. First, in minimal amounts, when her father does not keep what he has promised her after a big party, at the same time boasting and lying to his family. Further on, Hedvig gets more and more pain from her father, but still in precise dosage. First, her father tells the girl that she will become blind, and at the climax of the play, when she seems addicted to the pain, he rejects her as he finds out that she is probably not his own daughter. This leads to Hedvig’s suicide, when she shoots herself and not the “wild duck” in the dark attic of the play.

To draw caricatures of well-known people was popular in Ibsen’s time, as it is now. The Norwegian artist Gustav Lærum shows Ibsen on his daily walk, carried through in the exact same route and at exactly the same time each day. We see Ibsen on Karl Johan, the main street of Oslo, on his way to the Grand Café for his daily glass of beer. We can see him check his watch after the chronometer of the University of Oslo, although as a joke, some people claimed that Ibsen checked out that the chronometer showed the correct time! Then, the waiters at the café can check their watches after Ibsen’s punctual arrival, get rid of the people sitting at Ibsen’s table, make the table ready, serve him his refreshments, and then wish the great small man a good day.

The caricatures and the story too confirm that with his meticulousness and sense of order, Ibsen might have turned out to be the perfect pharmacist, if he should have followed that path.

Gustav Lærum: Henrik Ibsen on his daily walk from Arbiens gate to Grand Café.
(Copyright: Oslo Bymuseum)

4.2 Pharmaceutical reasoning and procedures

Márai says: *A small grain of pain and two parts of vanity in a flask filled with distilled misery, adding still a few small specks of yellow envy ... dissolving the mixture in the light green water of hope.*

It isn't difficult to visualise Ibsen's description of the central figure, Nora, in "A Doll's House", Ibsen's most known play. Pain over the possibility to be found as a forger and liar, foolishness in her careless way of life, and unhappiness, when she finds out that marriage is not what she thought it was. She envies those who manage better – and then she can leave her husband and children to "breed herself" in the great flask of pale green liquid of hope.

Ibsen also distils the myth of Nora's happ-

iness, which leaves her with anxiety, anger, and fear – and, again Márai's words: *a speck of dust of envy.*

4.3 The Expert Ibsen

Márai says: *He [Ibsen] is the expert, as if he had been given a diploma for everything he does. This expert is taciturn and bitter.*

This is exactly the same as Torud shows us in his works on how the pharmacist is described in literature and opera. (15). The pharmacist is the expert, but mostly introvert and bitter, having a lot of other qualities and much knowledge. But nobody, neither society nor community, seems to need anything of this, neither his qualities nor his knowledge. Márai must have seen the same qualities in Ibsen. He left Norway in 1864; his bitterness made stronger by the lack of will of the

Norwegians to involve themselves in the Danish war against Germany over Schleswig-Holstein.

As stated earlier, the author doesn't want to say that all Ibsen's bitterness comes from his time as a pharmacist, but that is where he becomes the expert for the first time.

And once again: Neither pharmacists, nor pharmacies participate in his plays, due to Ibsen's bitterness. Maybe we should be happy about that – he might have chosen to take his revenge as an author.

5. Ibsen's contact with Norwegian pharmacy

Ibsen probably kept good contacts with Norwegian pharmacy and/or pharmacists during his many years of life in Italy and Germany. The play that is used to show this is *"An Enemy of the People"*, published in 1882.

The hero of the play is doctor Stockmann, a pillar of the community. The town is a vacation spot whose primary attraction is a public bath. The doctor discovers that the water used by the bath is being contaminated when it seeps through the grounds of a local tannery. He expects to be acclaimed for saving the town from the nightmare of infecting visitors with disease, but instead the locals declare him an enemy of the People. Stockmann's famous expression is *"It is this, let me tell you—that the strongest man in the world is he who stands most alone."* (16)

This "enemy of the people" is usually considered the first doctor to practise "social medicine" (17), through his intense involvement to put in order the conditions of the

town's water system, which is contaminated by bacteria. But society will not accept science, when it leads to high costs.

Here is an excerpt from Act II, (16)

Mrs. Stockmann. Really, father dear-- Morten Kiil (resting his hands and his chin on the handle of his stick and winking slyly at the DOCTOR). Let me see, what was the story? Some kind of beast that had got into the water-pipes, wasn't it?

Dr. Stockmann. Infusoria--yes.

Morten Kiil. And a lot of these beasts had got in, according to Petra--a tremendous lot.

Dr. Stockmann. Certainly; hundreds of thousands of them, probably.

Morten Kiil. But no one can see them--isn't that so?

Dr. Stockmann. Yes; you can't see them,

Morten Kiil (with a quiet chuckle). Damn--it's the finest story I have ever heard!

Morten Kiil. But you will never get the Mayor to believe a thing like that.

The text is important. Dr. Stockmann tells his father in law, Morten Kiil, about the "infusoria", the bacteria in the water of the local public bath. They make people sick, and multiply themselves quicker than we are able to understand. The father in law teases and mocks the somewhat pompous doctor, saying that it is strange that they are there in hundreds of thousands, although nobody is able to see them.

It feels safe to state, that without his education and practice in nature sciences, Ibsen would have found another scenario for this meeting between society and science. The author wants to emphasize that the play was published in 1882, only six years after Robert Koch published his pioneering work on anthrax, explicitly pointing at a bacteria causing this illness. Ibsen is very well informed of microbiology, in a world where everything went much slower than today.

*Aqua Amygdalae
amarae –
Bittermandelvann*

*Foto:
Anne-Lise Reinsfelt,
Norsk Folkemuseum*

Ibsen was a good friend of the German pharmacist Harald Thaulow (1814–1881) who came to Norway in 1844 from Schleswig (18). Thaulow was a highly reputed scientist, and also a benefactor, supporting art and artists. Ibsen, though living abroad, may have kept his knowledge of developments in science and pharmacy through Thaulow. It may be important to look more closely for this contact.

It is quite certain that Thaulow also is Ibsen's model of dr. Stockmann (19). Thaulow had participated in founding Christiania Dampkjøkken ("Steam Kitchen") in 1857, a simple restaurant where the lower classes of Christiania, including Ibsen when he lived there in the early 1860's, might "*fetch or eat a nourishing and healthy dinner, of a cheap price*". Thaulow, being a shareholder, had a feud over the hygienic conditions going on for years with the board of Christiania Dampkjøkken. The board, having the money, would not accept his scientific arguments. In 1874, there was a stormy general meeting. Thaulow read a "speech of truth", containing serious accusations against the board. Thaulow said that he "*had to deny his nature, if he not, as up to now, still spoke the truth for its own sake.*" Ibsen lets his hero exclaim: "*What I am doing, I am doing in the name of truth and for the sake of my conscience*".

Later, in 1880, Thaulow published a pamphlet titled "*An Enemy of the People in Prose*" (sic!), and at the general assembly in 1881, he read an addendum, where he threw immense accusations against the board, the "*greatest humbug of the city*". He was denied to speak, and cried out that "*no one can stand against the raw mass of the people*" – and left the meeting. This is remarkably similar to the key scene of Ibsen's play. Thaulow died a few weeks later.

These episodes are described in detail in the reports from the 50th, 90th, and 100th anni-

versaries (20, 21, 22), of the Christiania Dampkjøkken.

The incident and message of Thaulow's death must have reached Ibsen in Rome, inspiring him to write the play "An Enemy of the People". The story and the vital lines of the play are, as shown, very much like the story of Thaulow and Christiania Dampkjøkken.

6. Conclusion

Few researchers have emphasized the pharmaceutical background of Henrik Ibsen. He got a lower pharmaceutical degree, and worked as a pharmacist in Grimstad until 1850. This is not much directly reflected in his authorship, but all the same, he was influenced by pharmaceutical virtues like precision, natural scientific thinking and reflection, and pharmaceutical expertise and the expert role of the pharmacist. With a publication of the Hungarian-American author Sándor Márai (1) as a basis, examples are given from Ibsen's plays "A Doll's House", "The Wild Duck" and "An Enemy of the People". These examples support Márai's claim, that Ibsen always remained a pharmacist.

In addition, examples show that Ibsen must have kept contacts with pharmacist colleagues when he was living abroad.

→

Bibliography

1. MÁRAI, SÁNDOR (2001): Himmel und Erde. München: Piper Verlag GmbH, 152
2. MÁRAI, SÁNDOR (1942): Ég és föld. Budapest: Révai forlag
3. BEYER, EDVARD (1972): 'Henrik Ibsen', in Verdens Litteraturhistorie, vol. IX. Beyer, Edvard, Billeskov Jansen, F. J., Stangerup Hakon, Traustedt, P. H. (ed.). Oslo: J. W. Cappelens Forlag A. S, 252 ff.
4. FIGUEIREDO, IVO DE (2006): Henrik Ibsen. Mennesket. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 32–34.
5. ROKSUND, LEIF K. (1998): Henrik Ibsen og oppvekstmiljøet. Porsgrunn: Forlaget Grenland AS, 26–34
6. HANSSEN, JENS-MORTEN (2001): Facts about "The Wild Duck". <http://www.ibsen.net/index.gan?id=469&subid=0>
7. EDVARDBSEN, ERIK HENNING (2001): Henrik Ibsen om seg selv. Oslo: Genesis forlag, 42–43
8. HEMMER, BJØRN (2003): Ibsen. Kunstnerens vei. Bergen: Vigrestad og Bjørke, 212–223.
9. KOREN, EIVIND (1906): 'Fra Henrik Ibsens Farmaceuttid', Pharmacia. Tidsskrift for Kemi og Farmaci., 162–169.
10. ANDERSEN, PER THOMAS (2001): Norsk Litteraturhistorie. Oslo: Universitetsforlaget, pp 234–244.
11. BEYER, EDVARD (1972): 'Henrik Ibsen', in Verdens Litteraturhistorie, vol. IX. Beyer, Edvard, Billeskov Jansen, F. J., Stangerup Hakon, Traustedt, P. H. (ed.). Oslo: J. W. Cappelens Forlag A. S, 252–259
12. BEYER, EDVARD (1983): Norges Litteraturhistorie, vol. III. Oslo: J. W. Cappelens Forlag A. S, 226 ff
13. BEYER, HARALD & BEYER, EDVARD (1996): Norsk Litteraturhistorie. Oslo: Tano Aschehoug 185–204
14. THE PROJECT GUTENBERG EBOOK (2001): A Doll's House. <http://www.gutenberg.org/dirs/etext01/dlshs11h.htm>
15. TORUD, YNGVE (1995): 'Apotekeren i litteraturen', in Apoteket fire hundre år 1595–1995. Bergen: Programme for 400th anniversary gala performance. Norges Apotekerforening, 4
16. FARQUHARSON: <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/h-ibsen/enemy-people.pdf>
17. FRICH, J. C. (1998): En folkefiende – Ibsen som samfunnsmedisinsk læremester. Tidsskr Nor Lægeforen 118: 4718–21.
18. FLOOD, INGEBORG & BRENDEL, LEIF A. (1954): Norges apotek og deres innehavere, vol. III. Oslo: Norges Apotekerforening, 367–370.
19. ANKER, HERMAN (1966): Ibsens leger. Tidsskr Nor Lægeforen 86: 1032–1039.
20. CHRISTIANIA DAMPKJØKKEN (1908): Christiania Dampkjøkken i femti Aar 1858 – 1908. 50th anniversary report, 34–37.
21. INGOLF KITTILSEN (1948): Christiania Dampkjøkken 1858–1948, vol. I. Oslo: 90th anniversary report, 84–94.
22. EGELAND, ERIK (1958): Et folkekjøkken i det store tidsskiftet. Christiania Dampkjøkken gjennom hundre år. Oslo: Centenary report, 85–100.

Felleskatalogen: 50 år i legemiddel- informasjonens tjeneste

Av Holger Moe Tørisen**

Felleskatalogen kom i sin 1. utgave i 1958 (1), og i 2007 kom den 49. utgaven (2), 50 år senere. Den opprinnelige hensikt med Felleskatalogen var å samle opplysninger om legemidler som legen trengte i forskrivningssituasjonen i en «lommebok». Den skulle inneholde opplysninger om registrerte farmasøytiske spesialpreparater på det norske markedet. Målgruppen var den forskrivende lege.

Felleskatalogen kan ikke lenger sies å være i «lommeformat», men som håndbok over legemidler markedsført i Norge fordeles den nå gratis til helsevesenets ulike aktører i opplag på 62.000 eksemplarer årlig (2).

Felleskatalogen er blitt en innholdsrik publikasjon med fyldige preparatomtaler basert på SPC – Summary of Product Characteristics – (den av Statens legemiddelverk godkjente preparatomtale) og i tillegg finnes også ytterligere informasjon nyttig for forskrivende lege og andre.

I 1986 utkom en pasientutgave av Felleskatalogen med kortfattede omtaler av hvert legemiddel (3). Boken kom i alt i 8 utgaver, den siste i 2003 (4). Deretter foreligger den kun i web-utgave som en samling pakningsvedlegg. Disse ble gjort tilgjengelig som tekst-til-tale-løsning i desember 2006 både

via Internett og som Medisintelefon, beregnet på blinde, svaksynte og dyslektikere (5).

Den veterinærmedisinske Felleskatalog kom første gang i 1964 (6), og 19. utgave forelå i 2006 (7).

Alle Felleskatalogens publikasjoner foreligger i ulike elektroniske versjoner som web, CD-ROM, PDA/Pocket-PC, nettløsninger, løsninger tilpasset legenes journalsystemer og sykehussystemer etc.

Felleskatalogen – boken – humanutgaven

Felleskatalogens 1. utgave utkom i 1958 (1). Utgiver var den farmasøytiske industrien. Før denne samlede oversikten over farmasøytiske spesialpreparater registrert i Norge utkom, hadde legene brosjyrer og firmakataloger å forholde seg til. Også andre kilder ble brukt for informasjons-innhenting så som tidskrifter og fagbøker o.l. Det var vanskelig for legene på denne måten å skaffe seg nødvendig oversikt over legemiddeltilbudet. Riktignok utkom i 1944 et «Farmatek». Det besto av løse alfabetiske preparatkort samlet i en kassett. Dette kunne det abonneres på. Ajourføringer ble sendt ut flere ganger årlig.

*) Apotekereksamen, Universitetet i Oslo, høst 1964. Ansatt i legemiddelindustrien (Collett & Co AS, senere Collett AS) 1965–1972. Redaktør av Felleskatalogen og daglig leder av Felleskatalogen AS 1972–

Adr.: Felleskatalogen AS, Postboks 204 Sentrum, 0103 Oslo

Initiativtager til kartoteket var direktør, cand. pharm. Trygve Lister. Lister kom også til å spille en sentral rolle i Felleskatalogen, både som initiativtager til boken og deretter som redaktør av den.

I tidsskriftet for Den norske lægeforening nr. 19 og nr. 21 i 1956 ble det etterlyst nettopp en katalog som ga en samlet oversikt over spesialpreparater. Legeforeningen hadde dessuten også tanker om å utgi en slik oversikt i egen regi.

I begynnelsen av 1957 hadde direktør Lister fått styret i Norges Farmasøytisk-Kjemiske Industriforening (NO-FA-KI) til å fatte vedtak om utgivelse av en felles katalog, og formannen i NO-RE-FARM (Forening for Norske Representanter for Utenlandske Farmasøytiske Fabrikker), prokurist Johan Fr. Kobro fikk vedtatt det samme av representantene for de utenlandske fabrikkene.

Arbeidet med en felles katalog startet, og 1. utgave så dagens lys i januar 1958 (1). Allerede i nr. 3 av Tidsskrift for Den norske lægeforening samme år ble Felleskatalogen anmeldt. Det kom konstruktiv kritikk, men til slutt i anmeldelsen, skrevet av dr. Odd Bjercke, heter det: «Det er grunn til å komplimentere utgiverne med katalogen, og ikke minst gi redaktøren, cand. pharm. Trygve Lister, honnør for den måte han har løst den store og ansvarsfulle oppgaven på. Den hendige katalog vil dekke et lenge følt savn og snart bli legene en populær og trofast følgesvenn.»

Felleskatalogen 1958 ble trykket i 5.000 eksemplarer og ble distribuert gratis til sykehus, leger og apotek.

I 1960 ble det opprettet et redaksjonsutvalg som besto av to medlemmer fra hver av utgiverforeningene med Trygve Lister som

formann og redaktør. I 1965 ønsket han å trekke seg som redaktør, og som ny redaktør tiltrådte cand. pharm. Einar Dahle som i 1966 ble etterfulgt av førsteamanuensis lic. pharm. Reidar Bredo Sund.

Norges Apotekerforening (NAF) ble i 1972 medutgiver av Felleskatalogen, og 1972-utgaven ble den første som også inneholdt NAF-preparater. Redaksjonsutvalget ble utvidet med to representanter fra NAF. Samtidig ble det opprettet en samarbeidsavtale mellom utgiverne, fastsatt vedtekter for I/S Felleskatalogen, vedtekter for redaksjonsutvalg og instruks for redaktør.

Mange vil kanskje finne det merkelig at et slikt samarbeid ikke hadde kommet i stand tidligere. Årsaken er å finne i det forhold at apotekfremstilte preparater inklusive NAF-preparatene ikke trengte noen registreringsgodkjenning hos myndighetene. Industrien fryktet derfor at inntak av apotekfremstilte preparater i Felleskatalogen indirekte ville kunne bli oppfattet som om industrien godkjente disse som kvalitetsmessig likeverdige med de registrerte fabrikkfremstilte spesialpreparatene. Det kunne også bli oppfattet som om industrien aksepterte den politikk myndighetene førte ved ikke å stille de samme krav til alle legemidler. Denne forskjellen opphørte i og med at de fleste NAF-preparatene gikk over til å bli fabrikkfremstilt. Så lenge NAF var listet som legemiddelprodusent var de med i katalogen. Det formelle samarbeidet i følge avtalen der NAF var medutgiver av Felleskatalogen opphørte 1. juni 1987.

Samarbeidsavtalen fra 1972 forutsatte redaktør i helpost og fra 1. juni 1972 tiltrådte cand. pharm. Holger Moe Tørisen som redaktør i Felleskatalogen – en stilling han fortsatt innehar. Det ble samtidig opprettet fast kontor for redaksjonen i Sørligt. 8 i Oslo.

Redaksjonen var tidlig i kontakt med Institutt for farmakoterapi ved Universitetet i Oslo. Professor dr. med. Knut Næss, leder av instituttet den gang, viste stor interesse for den faglige utviklingen av Felleskatalogen. Han ble Felleskatalogens første rådgiver sammen med sine medarbeidere ved instituttet. I 1986 overtok professor dr. med. Ivar Øye, Farmakologisk institutt, Universitetet i Oslo, alene som rådgiver. Han var konsulent for utgavene 1981–2002.

For øvrig har redaksjonen hatt en rekke faglige medarbeidere, dels som konsulenter og referees og dels som forfattere av bokens spesialkapitler. Her skal nevnes at Felleskatalogen samarbeider med WHO Collaborating Center For Drug Statistics Methodology om utgivelsen av Anatomisk terapeutisk kjemisk legemiddelregister (ATC-systemet).

Etter hvert som farmakologien utviklet seg, ble kravene til hva preparatomtalene skulle inneholde skjerpet. På slutten av 1960-tallet var kritikken mot Felleskatalogen i daværende form stor fra bl.a. universitetshold. For å sikre at Felleskatalogen til enhver tid tilfredstilte kravet fra brukerne og de som har ansvar for informasjon og riktig bruk av legemidler, er det holdt en rekke møter med brukerne og fagpersoner samtidig med at det er foretatt flere markedsstudier gjennom årene. Redaksjonen så tidlig mulighetene som lå i å knytte til seg fagpersoner fra universitets- og fagmiljøer.

I festskriftet som ble utgitt i forbindelse med markeringen av 25. utgave av boken i 1983 (8) skrev daværende styreformann Noralf Stene:

«Det er sikkert ikke mange som husker første utgaven av Felleskatalogen 1958, men når den sammenlignes med 1983-utgaven er det ikke lett å finne særlig slektskap.

Den viktigste forandringen er skjedd med preparatbeskrivelsene. I de første utgavene ble monografiene stort sett skrevet på den enkelte produsents premisser. I dag er monografiene et resultat av en omforenet disposisjonsplan, drøftelser i farmakoterapeutiske faggrupper og samarbeid med eksterne sakkyndige og myndighetene. Dessuten er det tatt hensyn til ønsker og krav fra brukerne. Arbeidet med monografiene er en kontinuerlig prosess med fortløpende oppdatering. Det kan nevnes at endringen i tekstmassen fra en utgave til den neste har ligget på 20–40 % de siste årene.»

Allerede i 1968 nedsatte Norges Medisinalindustri Felleskontor (NOMI) et katalogutvalg som, etter innspill fra fagmiljøer, fremla en innstilling om utformingen av en fremtidig legemiddelkatalog.

Forening for Norske Representanter for Utenlandske Farmasøytiske Fabrikker (NO-RE-FARM) foretok samtidig en spørreundersøkelse blant leger for å få deres syn på Felleskatalogen. Også i 1973 foretok NO-RE-FARM en intervjuundersøkelse gjennom Norsk Gallup (9) bl.a. med spørsmål om hvilke kilder som har betydning for legens valg av preparater. Undersøkelsen bekreftet den sentrale posisjon Felleskatalogen hadde.

Norges Markedsdata gjennomførte i 1979 (10) en postalundersøkelse blant 868 leger, med svarprosent på hele 75. Det fremgikk at 88 % var meget godt fornøyd med Felleskatalogen som informasjonskilde.

Undersøkelser gjennomført både i 1997 (11), 2000 (12) og 2006 (13) bekrefter legenes store nytte av Felleskatalogen og tilfredshet med informasjonen legen/brukerne får. Også bruken blant farmasøyter i apotek viser i undersøkelse at Felleskatalogen rangeres svært høyt som informasjonskilde (14).

Frem til 1994, da EØS-avtalen ble undertegnet av Norge, var preparatomtalene godkjent av Statens legemiddelkontroll (nå Statens legemiddelverk). Det har derfor i alle år vært et tett og godt samarbeid med myndighetene. Etter 1994 bygger Felleskatalogtekstene på den av myndighetene godkjente SPC (Summary of Product Characteristics). SPC er EUs godkjente preparatomtale, som Norge forholder seg til i følge vår EFTA-avtale med unionen.

Felleskatalogens redaksjon foretar en standardisering av preparatomtalene slik at de til enhver tid passer inn i den gjeldende disposisjon for tekster som skal være med i Felleskatalogen. Ord, uttrykk og medisinsk terminologi standardiseres. Tekstene komprimeres ved hjelp av telegramstil og alt reklamepreg fjernes. Legemiddelprodusentene utarbeider selv tekstene iflg. Felleskatalogens produksjonsveiledninger. Etter nødvendig redigering godkjenner firmaene teksten for bruk i Felleskatalogen som bok og i elektroniske medier der det er aktuelt for Felleskatalogen å være med. I dag er papir «avskaffet» når det gjelder editering/redigering. Det skjer elektronisk via et dokumenthåndteringssystem som heter SharePoint. Katalogen som bok ajourføres nå som tidligere ved hjelp av tillegg. Den kontinuerlige oppdateringen skjer på web.

Tekstmassen til Felleskatalogen ligger i en database, og ut fra denne hentes teksten som skal publiseres enten elektronisk (web, CD-ROM, PDA etc.) eller til bok. I dag benyttes databasesystemet/publiseringssystemet Sigalink. Etter at blysats ble forlatt i 1972, har ulike tekstbehandlingssystemer vært i bruk. Systemene har vært tilpasset tiden og hva som var tilgjengelig, og ikke minst hvilket system som det aktuelle trykkeri kunne anvende.

Felleskatalogen produseres og distribueres uten kostnader til helsepersonell. Selv om det fra tid til annen har vært røster som har hevet seg for at legene bør betale for denne informasjonen, så har legemiddelprodusentene opprettholdt gratistilbudet til helsesektoren. Argumentet for dette har vært at helsesektoren skal få årlig oppdatering om legemidlene i Norge. Felleskatalogen skal være nyttig og saklig informasjon skrevet av fagfolk for fagfolk.

Felleskatalogen med sine preparatbeskrivelser over både reseptfrie og reseptpliktige legemidler med markedsføringstillatelse i Norge kunne iflg. gjeldende reklameforskrift for legemidler (nå Reklame for legemidler, kapittel 13 i legemiddelforskriften) kun gis til helsepersonell.

Gjennom årene har det fra flere hold kommet forslag om å gjøre Felleskatalogen tilgjengelig for allmennheten. Felleskatalogen fremla saken tidlig for Helsedirektoratet, som etter innhentet uttalelse fra medisinske organisasjoner ikke ville åpne for en slik mulighet. FASS, den svenske legemiddelkatalogen, var tilgjengelig for allmennheten. Men i 1984 ble det gitt unntak fra regelverket og Felleskatalogen ble frigitt for salg (15).

26 år etter 1. utgave var katalogen tilgjengelig for alle. Salg til allmennheten skjer i dag etter avtale med Fagbokforlaget i Bergen. Før boken ble tilgjengelig for alle, ble det hevdet at den ble solgt til «skyhøy» pris på svartebørs, i følge dagspresse og kulørt presse. Dette er aldri blitt verifisert.

Etter 50 år og med 50. utgave av Felleskatalogen arbeides det redaksjonelt nå som tidligere med faginnholdet i tekstene. Det tilstrebes harmonisering, komprimering og standardisering.

Et utvalg av Felleskataloger 1958–2007.

Foto: Jørn Hagen / artphoto

Disposisjonsplanen for tekstene tilgodeser de opplysninger som leger vil trenge ved forskrivning av preparatene. Statens legemiddelverk godkjenner den preparatomtale (SPC) som ligger til grunn for Felleskatalogtekstene. Ute blant helsepersonell karakteriseres Felleskatalogen som en «legemiddel-bibel». Brukerne gir uttrykk for trygghet, seriøsitet, et hendig redskap, noe en lege MÅ ha (Feedback markedsstudie 2000) (12).

Felleskatalogen som papirutgave har eksistert i 50 år. En har stilt seg spørsmålet om den vil overleve i konkurranse med den elektroniske utgaven, eventuelt i konkurranse med andre informasjonskanaler. Svaret fra utgiverne så langt er at i den nærmeste fremtid vil nok Felleskatalogen eksistere i papirutgave. Felleskatalogens elektroniske verden omtales senere i artikkelen.

→

Utvikling av Felleskatalogen – boken – humanutgaven

Noen viktige trinn fremgår av følgende oppstilling:

År	Utgave	Endringer i forhold til tidligere utgaver
1958	1	Den første utgaven hadde en alfabetisk indikasjonsliste og en alfabetisk preparatfortegnelse.
1959	2	Fabrikantregister og utleveringskode.
1962	5	Refusjonsberettigede preparater merket T.
1966	9	Spesielle krav fra Spesialitetskontrollen.
1968	11	Terapeutisk kjemisk indeks.
1969/70	12	Kontraindikasjoner, bivirkninger og forsiktighetsregler. Rikstrygdeverkets refusjonsregler. Opplysninger om giftkartoteket. Ensartet nomenklatur (NFN). Formatet blir høyere.
1971	13	Interaksjonstabell.
1972	14	Substansregister. Fortegnelse over landets apotek. Utvalgte NAF-preparater inkludert.
1973	15	Behandling av akutte forgiftninger.
1974	16	Stikkordliste.
1976	18	Revidert og utvidet avsnitt om egenskaper (farmakologiske og farmakokinetiske data). Vedtekter for Rådet for vurdering av legemiddelinformasjon. Angivelse av fargestoff. Indikasjonslisten fjernet.
1977	19	De første farmakoterapeutiske preparatgrupper er harmonisert etter oppsatt disposisjonsplan. Terapeutisk kjemisk legemiddelregister suppleres med formelregister. Eget hefte over vaksiner, immunglobuliner og sera fra SIFF.
1979	21	Referanse fra den enkelte monografi til kapitlene om interaksjoner og forgiftninger.
1980	22	Veiledning i bruk av Felleskatalogen. Tynnere papir for å redusere omfanget.
1981	23	Indeks til refusjonsreglene. Forskrifter om rekvirering og utlevering av legemidler fra apotek. Fortegnelse over organisasjoner og institusjoner. Inneholder nå kun registrerte spesialpreparater.
1982	24	Merkepliktige trafikkarfarlige legemidler. Antidot-liste. Alfabetregister i preparatdelen. Alle monografiene er nå harmonisert.

1983	25	Anafylaksibehandling. Dopingproblemer i idretten. Medikamenters innvirkning på klinisk-kjemiske analyser.
1984	26	Felleskatalogens logo tas i bruk.
1987	29	Produsentregister med adresser og firmavis oversikt over preparater omtalt i katalogen. Liste over farmasøytiske spesialpreparater kommet til i preparatdelen siden forrige utgave av katalogen. Liste over farmasøytiske spesialpreparater tatt ut av preparatdelen siden forrige utgave av katalogen.
1990	32	Liste over farmasøytiske spesialpreparater som har endret navn siden forrige utgave av katalogen.
1992/93	34	Nytt avsnitt, Graviditet/Amming, i preparatomtalene. Kapittel om Legemiddelforsikring. Kapitlet Legemiddelinteraksjoner er omarbeidet.
1993/94	35	Bivirkningsfrekvens angis i preparatomtalene.
1994/95	36	Liste over tilsetningsstoffer til legemidler, fargestoffer og konserveringsmidler.
2001	43	Kapittel om Graviditet og amming. Formelregisteret er tatt ut, og finnes bare på internett (www.felleskatalogen.no) Web-adresse på omslaget.
2002	44	Avsnittene i tekstene endrer rekkefølge for at Felleskatalogtekstene skal være mer i samsvar med SPC (godkjent preparatomtale). Formatet blir bredere og høyere.
2004	46	Refusjonsvilkår er lagt inn i tekstene i tillegg til refusjons-T. Bunmlinje lagt inn på hver side i Preparatomtaler med henvisning til Statens legemiddelverks web-side. Felleskatalog endres til Felleskatalogen.
2006	48	Felleskatalogen endrer igjen format, den blir høyere. Alfabetisk liste over styrker og pakningsstørrelser for preparater merket "Apotek" i ATC-registeret tas med.
2007	49	Trykkes på tynnere papir (31g). Trinnpris tas med i preparatomtalene. Nytt kapittel om legemiddelpriser.
2008	50	Nytt forgiftningskapittel.

I 2007 ble det nedsatt en prosjektgruppe sammen med Giftinformasjonen, Sosial- og helsedirektoratet. En fornyelse av forgiftningskapitlet i humankatalogen utarbeides der ansvaret for det faglige ligger hos Giftinformasjonen.

Gjennom alle år har brukerne av Felleskatalogen vist stor interesse for den og har alltid vært behjelpelig når utgiverne har ønsket råd og synspunkter. Målsettingen vil fortsatt være at Felleskatalogen til enhver tid skal tilfredsstillende kravet til en praktisk lege-

Felleskatalogen utgavene 1958 og 2007.

Foto: Jørn Hagen / artphoto

middelkatalog som gir nødvendig informasjon og bidrar til rasjonell og riktig bruk av legemidler.

Veterinærkatalogen – boken

På samme måte som for humanutgaven av Felleskatalogen ble det i juni i 1964 utgitt en katalog over preparater i veterinærmedisinen (6). Katalogen hadde tittelen «Felleskatalog over veterinærmedisinske spesialpreparater registrert i Norge». Katalogen fikk i utgangspunktet en utgivelsesfrekvens på hvert 4. år. Utgave 2 kom i 1968, utgave 3 i 1972. Deretter kom utgave 4 i 1975 og utgave 5 i 1978. Disse to altså med 3 års mellomrom.

Fra og med 1980 dekker hver utgave 2 år. Utgave 5 benevnes 1980–81 og 19. utgave som kom høsten 2006 dekker 2006–07 (7).

For den Veterinærmedisinske felleskatalogen ble det engasjert veterinærmedisinsk ekspertise fra farmakologisk avdeling ved Norges veterinærhøgskole. Professor Erling Søgne ble det samarbeidet med allerede før utgivelsen av 4. utgave i 1975.

Det en ønsket i første rekke var bistand med utarbeidelse av stikkordliste og indeks. Dessuten var råd og veiledning i forbindelse med de enkelte preparatomtalen av stor verdi. Professor Søgne var konsulent til og med 11. utgave som var gjeldende for årene

1990–91. Etter professor Erling Søgner overtok professor Nils E. Søli som konsulent, også han fra farmakologisk avdeling ved Norges veterinærhøgskole. Hans første utgave ble 12. utgave for årene 1992–93. Han er fortsatt konsulent for den veterinærmedisinske katalogen. Før professor Søli ble konsulent var han forfatter av spesialkapittel, slik at han allerede var med fra 9. utgave 1986–87.

En rekke spesialkapitler er kommet med i boken med ulike forfattere i årene 1982 og frem til i dag. 13 forfattere og konsulenter er engasjert i 2007. Den veterinærmedisinske felleskatalogen fremstår nå som en bok som ved siden av preparatomtalene inneholder flere tilleggskapitler som samlet gir veterinæren en rekke opplysninger slik at legemidlene kan forskrives på best mulig måte for å sikre en god dyrehelse i Norge (7).

Utvikling av Veterinærkatalogen – boken

Noen viktige trinn fremgår av følgende oppstilling:

År	Utgave	Endringer i forhold til tidligere utgaver
1964	1	Den første utgaven hadde en alfabetisk indikasjonsliste, alfabetisk preparatfortegnelse, fabrikantregister og utleveringsbestemmelser.
1968	2	Terapeutisk indeks.
1972	3	Retningslinjer for tilbakeholdelsestider for melk og slakt.
1975	4	Indikasjonslisten utgår, og inn kommer Stikkordliste. Indeks er ny. Preparatomtalene er omarbeidet. Formatet blir høyere.
1982–83	7	Kapittel om Behandling av akutte forgiftninger. Indeks erstattes med Terapeutisk kjemisk legemiddelregister. Alfabetregister i preparatdelen. Formatet blir høyere.
1984–85	8	Felleskatalogens logo tas i bruk.
1986–87	9	Formelregister. Produsentregister med adresser og firmavis oversikt over preparater omtalt i katalogen. Liste over farmasøytiske spesialpreparater kommet til i preparatdelen siden forrige utgave av katalogen. Liste over farmasøytiske spesialpreparater tatt ut av preparatdelen siden forrige utgave av katalogen. Et kapittel om Dosering av humanmedisinske preparater til hund og katt.
1988–89	10	Kapittel om Medikamentell behandling av fisk. Retningslinjer om doping.
1990–91	11	Kapittel om Anestesi og analgesi av pelsdyr. Liste over normal kroppstemperatur hos pattedyr og fugler. Fortegnelse av landets apotek.

1992–93	12	Kapittel om Doseringsangivelser for legemidler brukt til dyr. (Erstatter Dosering av humanmedisinske preparater til hund og katt.) Kapittel om Sedasjon, immobilisering og anestesi av pattedyr og fugler. Anatomisk terapeutisk kjemisk legemiddelregister erstattes med et register spesielt for veterinærpreparater.
1996–97	14	Kapittel om Medikamentell smertebehandling av huspattedyr.
1998–99	15	Eget Substansregister. Kapittel om Vaksiner. Forskrift om rekvirering og utlevering av legemidler fra apotek. Forskrift om reklame for legemidler. Rådet for vurdering av legemiddel-informasjons regelverk. Utgåtte kapitler er: Doseringsangivelser for legemidler brukt til dyr. Anestesi og analgesi av pelsdyr. Utleveringsbestemmelser.
2000–01	16	Doseringsangivelse for hund og katt for legemidler uten markedsførings-tillatelse for hund og/eller katt i Norge. Fortegnelse over organisasjoner og institusjoner. Utgått kapittel: Vaksiner. Disse omtales i preparatdelen.
2002–03	17	Lov om veterinærer og annet dyrehelsepersonell.
2004–05	18	Felleskatalog endres til Felleskatalogen. Nytt kapittel er Vaksinasjon av dyr. Web-adresse på omslaget.
2006–07	19	Omarbeidet Forgiftningskapittel.

Medisinhåndboken – Pasientens oppslagsbok om legemidler fra Felleskatalogen

Det var lenge et ønske om en egen felleskatalog skrevet for og beregnet for bruk av pasienten. Etter at Felleskatalogen ble frigitt for utgivelse til allmennheten i brev fra Helse-direktoratet av 11. april 1984, ble ønsket om en pasient-Felleskatalog på nytt tatt opp. I brev av 31. august 1984 (16) gir Helse-direktoratet tillatelse til å utgi en pasientut-gave av Felleskatalogen.

Arbeidet med pasientutgaven startet umid-delbart opp og den første utgaven utkom i

1986 (3). Det ble lenge diskutert hva navnet på boken skulle være. Etter mye frem og til-bake ble en stående ved «Medisinhånd-boken», og med undertittelen «Pasientens oppslagsbok om legemidler fra Felleskatalogen».

Preparatomtalene var kortfattet og skulle minne om dem i selve Felleskatalogen i sin oppbygning. Mer fullstendige opplysninger kunne hentes fra Felleskatalogen for dem som måtte ønske det. 1. utgave inneholdt korte, lettfattelige beskrivelser av de omkring 2000 legemidler som fantes på det norske marked i 1986 som registrerte farmasøytiske spesialpreparater (3). Beskrivelsene bygget på

omtalene i «Felleskatalog over farmasøytiske spesialpreparater registrert i Norge». Boken inneholdt også en rekke kortfattede artikler om legemidler og deres anvendelse. Dessuten var det med et produsentregister og en for-tegnelse over landets apotek. Fra 2. utgave i 1989 ble det tatt inn en oversikt over «Pasientorganisasjoner».

Forordet til 1. utgave (3) gir et godt bilde av hvordan en så på boken og dens anvendelse. Her heter det:

«Medisinhåndboken har til hensikt å gi almenheten, ikke minst pasientene, en kortfattet omtale av legemidler på det norske marked på et lett og forståelig språk.

Medisinhåndboken er pasientutgaven av «Felleskatalog over farmasøytiske spesialpreparater registrert i Norge». Felleskatalogen, som er beregnet på medisinsk personell, er kommet ut årlig siden 1958. Den inneholder beskrivelser av legemidler på det norske marked fra norske og utenlandske legemiddelprodusenter. Den inneholder også en rekke andre informasjonen om legemidler og deres anvendelse. Alle preparatomtaler som er inntatt i Felleskatalogen, er godkjent av Statens legemiddelkontroll. Felleskatalogen ble gjort tilgjengelig for almenheten i 1984.

Medisinhåndboken har sin begrensning i forhold til Felleskatalogen, bl.a. fordi den ikke er like detaljert, og fordi faguttrykk ikke alltid kan oversettes entydig. De som ønsker mer fullstendige opplysninger om legemidlene, må finne disse i den ovennevnte Felleskatalog.

Ingen legemidler er fullstendig beskrevet i boken. Særlig kortfattet er omtalen av legemidler med spesielle anvendelsesområder eller som kun er til bruk i institusjoner. Pakningsstørrelser er bare angitt for de preparater som vil kunne komme pasienten i hende. Omtalen av preparatens sammensetning er stort sett begrenset til de virksomme stoffer. De fleste legemidler vil i tillegg inneholde en rekke hjelpestoffer.

For preparater med samme aktive innholdsstoff kan omtalene variere noe. Dette skyldes at en del utenlandske firmaer ønsker flere opplysninger angitt i omtalen av sine preparater, noe bokens redaksjon har tatt hensyn til.

Ved siden av preparatomtalene er det i boken tatt med en del særkapitler. Det henvises her til innholdsfortegnelsen.

Riktig bruk av legemidler kan bero på en lang rekke forhold, som det ikke lar seg gjøre å beskrive fullt ut i en bok som Medisinhåndboken. Dette gjelder for eksempel forhold i tilknytning til pasientens helsetilstand, virkninger som kan oppstå ved samtidig bruk av flere legemidler, særlige forholdsregler og mulige bivirkninger. Deres lege vil gi Dem alle nødvendige opplysninger om bruken av de legemidler som er omtalt i boken. Medisinhåndboken er ikke på noen måte ment som en erstatning for, men et tillegg til, annen informasjon fra lege, apotek osv. Uavhengig av hva som står i de generelle preparatomtalene, må pasienten følge legens anvisning om dosering og bruk av de omtalte legemidler. Dersom det skulle oppstå bivirkninger eller andre uvanlige symptomer ved bruken av legemidler, må lege øyeblikkelig kontaktes.»

Professor dr. med. Ivar Øye og spesialist i allmennmedisin Ole Bjørn Herland var konsulenter for Medisinhåndboken og leste gjennom preparatomtalene og særkapitlene. Medisinhåndboken ble utgitt på Fabritius Forlag som senere endret navn til Elanders Forlag og til Elanders Publishing AS og sist til InfoMediaHuset AS.

2. utgave av Medisinhåndboken endret undertittel til «Pasientinformasjon om legemidler fra Felleskatalogen». Fra og med 4. til og med 7. utgave i 2002 var undertittelen «Informasjon om legemidler fra Felleskatalogen». 8. utgave i 2003 fikk navnet «Felleskatalogen – Pasientutgave – forenklet oppslagsverk om legemidler». Den 8. utgaven i 2003 ble den

siste bokversjonen av Medisinhåndboken. Deretter finnes den bare i elektronisk utgave, på internett www.felleskatalogen.no/pasientutgave (5).

Den elektroniske versjonen av Medisinhåndboken heter Felleskatalogen – Pasientutgave, og er nå en samling pakningsvedlegg. Disse ble 11. desember 2006 gjort tilgjengelig som tekst-til-tale på web (5), pr. telefon og i blindeskrift. Dette i henhold til krav fra EU i direktiv 2004/27/EF artikkel 56a.

Tekst-til-tale-løsningen er blitt til ved et samarbeid mellom bl.a. Norges Blindforbund, Legemiddelindustriforeningen (LMI) og Felleskatalogen AS (FK).

Felleskatalogen AS tilbyr pakningsvedlegg i blindeskrift i samarbeid med Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek (NLB).

Felleskatalogens elektroniske versjoner

Fra 1973 ble Felleskatalogen produksjonsteknisk produsert med datasats. I årene før var det bly, og blyats var det som ble brukt ved trykking. Fra 1983 av er ulike opplegg for å gjøre katalogens trykksaker tilgjengelig for bruk i elektroniske systemer for informasjonsspredning forsøkt tatt i bruk. Først i begynnelsen av 1990-årene ble dette en realitet.

Når vi snakker om elektroniske versjoner, så mener en katalogens tekstmasse lagret og gjort tilgjengelig ved hjelp av elektroniske hjelpemidler (CD-ROM, web, PDA etc.).

CD-ROM/Diskett

Den første CD-ROM-/Diskett-løsning ble utarbeidet i samarbeid med Fabritius Forlag

(17, 18). Prosjektet engasjerte 6 personer i 2 år. CD-ROM-løsningen var klar i oktober/november 1993. Løsningen, den elektroniske versjonen av Felleskatalogen, ble møtt med stor interesse på Farmasidagene 1993 der den ble presentert. Det er sagt at denne CD-ROMen var den første industrielt fremstilt CD-ROM i Norge (?). CD-ROM-versjonen kom etter hvert til å inneholde både Felleskatalogen, Veterinærkatalogen og Medisinhåndboken. Det ble også lagt til en medisinsk ordbok og en medisinsk norsk-engelsk ordbok i en kortere periode.

I 2007 inneholder CD-ROMen Felleskatalogen, Pasientutgaven, Veterinærkatalogen, Legemiddelindustriens Tall og fakta og Den norske lægeforenings Normaltariff.

CD-ROM-versjonen oppdateres 2 ganger årlig, og sendes ut med distribusjonen av Felleskatalogen i mars og Tillegget i oktober hvert år.

CD-ROM-versjonen er basert på

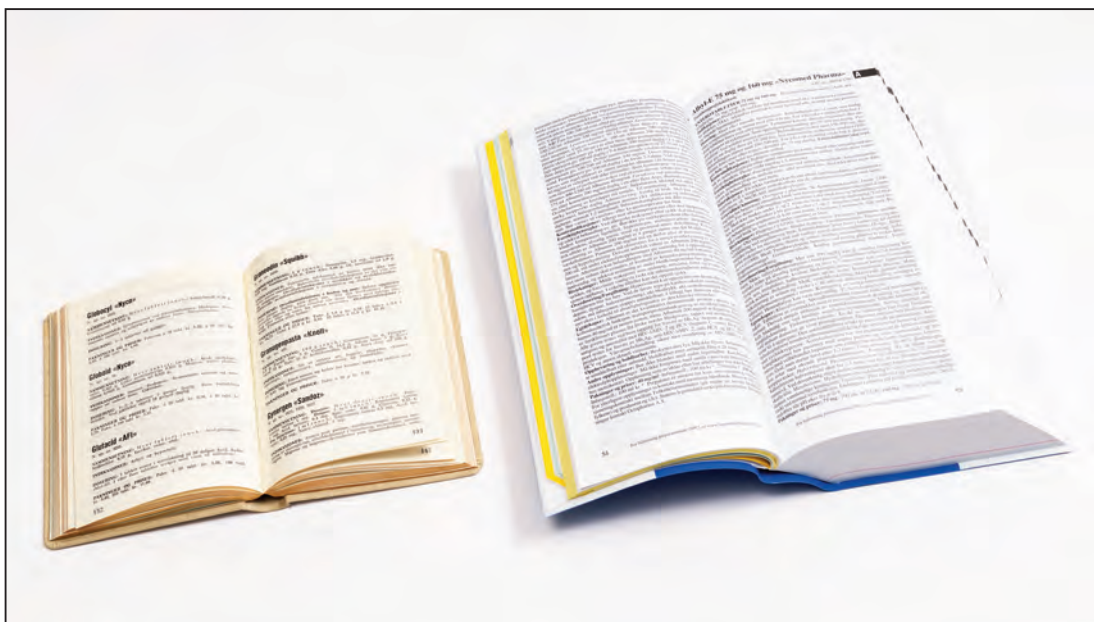
www.felleskatalogen.no

Internett

For å videreutvikle Felleskatalogen i de elektroniske systemer ble det i samarbeid med Elanders Publishing AS utarbeidet et publiserings-/databasesystem egnet for Felleskatalogen. Systemet ble benevnt Galapagos. Forprosjektrapport ble godkjent 16. august 2000. I 2001 ble www.felleskatalogen.no åpnet som internettadresse. Med Felleskatalogen på internett var informasjonen om legemidlene i Felleskatalogen tilgjengelig for alle. Web-versjonen oppdateres kontinuerlig, dvs. ofte flere ganger ukentlig.

Databasesystemer

Tanken om å ha én database der all informasjon i Felleskatalogen er lagret og til enhver tid oppdatert, er å «høste» informasjonen her-

Felleskatalogen utgavene 1958 og 2007, i oppslag.

Foto: Jørn Hagen / artphoto

fra til de ulike brukermedier, det være seg papirbaserte eller elektroniske, når behovet tilsier det. Tilrettelegging for bokproduksjon gjøres med ombrekingsverktøyet Frame-Maker. Når sidene er godkjent sendes teksten som PDF-filer elektronisk til trykkeriet. Fra databasen «legges» teksten ut på internett og fra internettversjonen lages det en CD-ROM.

Felleskatalogen arbeidet i Galapagos-systemet fra år 2000. Da Galapagos ble «nedlagt» i 2005, ble tekstmassen i årene 2005–2006 lagt over i Sigmalink. Sigmalink er et databasesystem /publiseringsystem som er moderne og enkelt for redaksjonen å arbeide i.

Elektronisk editering

Mot den enkelte legemiddelprodusent arbeides det elektronisk når det gjelder tekstbehandling. Dokumenthåndteringssystemet SharePoint brukes.

PDA/Lomme-PC

Felleskatalogen er gjort tilgjengelig for lomme-PC. To alternativ finnes som kan lastes ned fra internett: www.sunnssoft.no og www.turnuslegen.no

Elektroniske journalsystemer

Felleskatalogen er tilpasset for bruk i de elektroniske journalsystemer som helsevesenet anvender.

Diverse

Felleskatalogen er integrert i ulike portaler. Redaksjonen tilrettelegger for ønsket legemiddelinformasjon i ulike systemer på forespørsel, f.eks. nedlastbar web, beregnet på organisasjoner og institusjoners intranett.

Tillegg, særtrykk og egne trykk

Papirutgavene av Felleskatalogens publikasjoner ajourføres ved hjelp av tillegg. Særtrykk er blitt produsert av kapitlene «Forgiftninger» og «Legemiddelinteraksjoner» i humankatalogen. Det er også laget eget særtrykk av ATC-systemet. Egne hefter er blitt produsert for humanmedisinen for «Vaksiner, immunglobuliner og immunsera» og «Bivirkninger av neuroleptika». «Bivirkninger av neuroleptika» ble skrevet av Odd Lingjærde med 1. utgave, Oslo i februar 1976 og 2. reviderte utgave, Oslo i april 1981.

Nordisk samarbeid

Det første nordiske redaktørmøte ble avholdt i Oslo 23. august 1994. På det første møtet deltok Sverige, Finland og Norge. Senere kom Danmark også med. Møtet avholdes årlig og går på omgang mellom landene. I 2007 avholdes møtet i Danmark.

Nytteverdien av møtene har vært stor. Formålet er en større harmonisering av innhold og tekster.

Distribusjon

Den humanmedisinske Felleskatalogen distribueres primært til det forskrivende helsepersonell i Norge og studenter innen disse grupper. Dessuten får også sykehus og institusjoner etc. boken i nødvendig grad. I alt ble det i 2007 produsert 62.000 bøker. Ser en 50 år tilbake i tid, så ble Felleskatalogen 1958 produsert og distribuert i 5.000 eksemplarer.

Til helsepersonell distribueres boken gratis. Utgiverne mener det er viktig at det forskrivende helsepersonell til enhver tid er oppdatert om de legemidler som blir markedsført i Norge.

Distribusjonen skjer etter adresselister som har målgrupper innen helsesektoren, inkl.

sykehus og institusjoner. Den veterinærmedisinske Felleskatalogen blir på samme vis som humankatalogen distribuert gratis til forskrivende veterinærmedisinsk helsepersonell. Veterinærmedisinske institusjoner og utdannelsested får den også, samt studentene. Veterinærkatalogens opplag var for 2006–07 utgaven 4800 eksemplarer.

Medisinhåndboken, pasientutgaven av Felleskatalogen, ble kun produsert for salg. I denne forbindelse hadde Felleskatalogen en forfatterkontrakt med Fabritius Forlag fra starten av.

Driftsform

Felleskatalogen er i dag organisert som et aksjeselskap heleid av Legemiddelindustriforeningen (LMI).

Da Felleskatalogen kom ut i 1958 var det de norske og utenlandske bransjeforeninger for farmasøytisk industri som sto bak. I 1971 kom Norges Apotekerforening med som utgiver. De var med frem til 1987. I 1994 ble utenlandsk og norsk bransjeforening, hhv. NO-RE-FARM og NOMI, slått sammen til en forening, Legemiddelindustriforeningen (LMI). LMI er i dag bransjeforening for både utenlandske og norske firmaer som har legemidler på det norske markedet.

Styret i Felleskatalogen består i dag av 2 representanter for eierne (LMI) og 2 representanter for legene hvorav en er allmennpraktiker og en er representant for fagmiljøene/farmakologi.

Finansiering

Felleskatalogens ulike trykksaker finansieres ved at de firmaer som har preparater omtalt i papirutgavene betaler en linjepris. Linjeprisen regnes ut ved at kostnader deles på antall linjer i katalogenes preparatomtaledel.

Summary

The Norwegian Pharmaceutical Product Compendium has been published since 1958 and is distributed to health personnel and institutions every year. First from 1984 the book was allowed for sale in public. In the year 2007 the number of printed versions was 62.000. The Norwegian Pharmaceutical Product Compendium Internet version is updated continuously. Felleskatalogen AS publishes the Veterinary version of The Norwegian Pharmaceutical Product Compendium. Felleskatalogen's patient edition, the earlier Medisinhandboken, is today only presented on the Internet as package leaflets. In the year 2006 this information became available for blind, weak-sighted, and dyslectics by use of Felleskatalogen's medicine telephone and text-to-speech on the Felleskatalogen's patient web.

Referanser

- 1) Lister T (red).
Felleskatalog over farmasøytiske spesialpreparater registrert i Norge 1958.
Oslo: NO-FA-KI og NO-RE-FARM, 1958
- 2) Tørisen H M (red).
Felleskatalogen 2007.
Oslo: Felleskatalogen AS, 2007
- 3) Tørisen H M (red).
Medisinhandboken – Pasientens oppslagsbok om legemidler fra Felleskatalogen.
Oslo: I/S Felleskatalogen/Fabritius Forlag, 1986
- 4) Tørisen H M (red).
Felleskatalogen – Pasientutgave.
Oslo: Felleskatalogen AS/InfoMediaHuset AS, 2003
- 5) Internettside for Felleskatalogen.
www.felleskatalogen.no
- 6) Lister T (red).
Felleskatalog over veterinærmedisinske spesialpreparater registrert i Norge 1964.
Oslo: NO-FA-KI og NO-RE-FARM, 1964
- 7) Tørisen H M (red).
Felleskatalogen over preparater i veterinærmedisinen 2006–07.
Oslo: Felleskatalogen AS, 2006
- 8) Tørisen H M (red).
Felleskatalogen 1958–1983 Jubileumsskrift 25 år.
Oslo: Felleskatalogen, 1983
- 9) Norsk Gallup Institutt A/S.
Gallupundersøkelse om legemiddelinformasjon i Norge. Oslo:
INFARMA, 1973
- 10) Tørisen H M, Berentsen B
Gallupundersøkelse om Felleskatalogen blant leger, sommeren 1979,
Tidsskr Nor Lægeforen nr. 5, 1980, 100, III–VII, IX–XI
- 11) Feedback AS.
Felleskatalogen, Legemiddelkonsulentene og Legemidler & Samfunn, en undersøkelse blant allmennpraktiserende leger.
Oslo: Legemiddelindustriforeningen, 1997
- 12) Feedback Research & Consulting.
Kvalitativ markedsundersøkelse utført for Felleskatalogen AS oktober–november 2000.
Oslo: Felleskatalogen AS, 2000
- 13) Synovate MMI.
Undersøkelse om Felleskatalogen.
Oslo: Felleskatalogen AS, 2006
- 14) Amundstuen L, RELIS Midt-Norge;
Informasjonskilder om legemidler,
Norsk Farmaceutisk Tidsskrift
2004, 5: 12–13
- 15) Brev fra Helsedirektoratet;
Felleskatalogen til almenheten,
Oslo 11. april 1984
- 16) Brev fra Helsedirektoratet;
Pasient-Felleskatalog,
Oslo 31. august 1984
- 17) Computerworld Norge 1993, 36:12
Legens bibel – Felleskatalogen på CD-ROM
- 18) Hagen J (red).
På papir og CD-ROM, Legemidler & Samfunn
1994, 1:31

For øvrig bygger den historiske oversikten på styrereferater, opptegninger og annet aktuelt materiale samt eksemplarer av alle publikasjoner lagret i Felleskatalogen AS' arkiver.

Felleskatalogens utgaver fra 1958 til 2007.

Foto: Jørn Hagen / artphoto

Bokanmeldelse

Unni Mørk:

Bidevind – Ragnar Mørks liv og virke

BIDEVIND er tittelen på en bok Unni Mørk har skrevet om sin mann Ragnar, den initiativrike apotekvisitator og museumsmann som ble en legende i levende live. Forfatteren har på nesten 400 sider gitt en bred fremstilling av Ragnar Mørks liv og virke fra hans fødsel i 1906 til hans død i 2002, illustrert med mange av hans beste fotografier. Siden størsteparten av hans voksne liv var viet farmasien, er beretningen også blitt en kilde til belysning av norsk farmasihistorie i en periode preget av store forandringer. Ragnar Mørk var en mann med et høyt aktivitetsnivå, og alle som kom i berøring med ham, ble slått av hans pågangsmot og standhaftighet. Som apotekvisitator gjennom en lengre periode enn noen av hans forgjengere eller etterfølgere kunne fremvise, satte han sitt preg på norske apotek i den viktige gjenreisningsperioden etter siste krig, og som innehaver av Oslos eldste apotek klarte han sammen med sin ektefelle å redde et bevaringsverdig apotekinteriør fra ødeleggelse. Boka gir en bred dekning av disse tyngdepunkter i hans farmasøytiske karriere, men beskriver i tillegg en rekke andre, og for mange ukjente, sider av hans begivenhetsrike liv.

Ragnar Mørk var legesønn, født og oppvokst på Lysaker, og det ville ikke vært unaturlig om han hadde fulgt i farens fotspor. Doktor Mørk hadde sikkert muligheter for å gi sin sønn en akademisk utdanning, og Universitetet lå jo behagelig nær. Men sønnen ville det annerledes. Han var aktiv innen lek og idrett, men på skolen var han en umulius, og karakterene ble deretter. Han tok sin middel-skoleeksamen i 1921 og forsøkte seg på gymnasiet, men da han stadig fikk anmerkninger for dårlig oppførsel og karakterene lå på

strykegrensen, tok faren ham ut av skolen. Han skaffet ham plass som disippel ved Torshaug apotek og håpet vel at apotekarbeidet, som var preget av lange arbeidsdager og liten fritid, ville gjøre folk av den skoletrette gutten. Og han skulle få rett: læretiden forløp uten alvorlige kontroverser, selv om arbeidet kunne bli nokså ensformig. Det dreide seg for en stor del om oppfylling av sprit og brennevin, for i Norge besto fortsatt brennevinsforbudet, som ble innført i 1917, og leger og apotekere tjente gode penger på brennevin, solgt på resept. Sin knappe fritid

Skiloperen.

Hvalfangst.

fylte disippelen med sport og idrett: friidrett og padling om sommeren, skøyteløp om vinteren. Ved utløpet av læretiden, som fortsatte på Frogner og sluttet på Stabekk, fikk han god attest av apoteker Simonsen, og i august 1926 avla han medhjelpereksamen med anstendige karakterer.

Den 20-årige medhjelperen fikk ansettelse ved Elefantapoteket i Bergen, men slet med å finne seg til rette. Lønnen rakk så vidt til livets opphold, og det var ikke mulig å legge seg opp penger på en farmasøytlønn. Den unge mann la flere planer om å reise utenlands, først til Svalbard, som nettopp var blitt norsk, senere til Sydishavet med en norsk hvalfangstekspedisjon. Den siste planen ble realisert: høsten 1927 reiste han ut med

hvalkokeriet Sir James Clark Ross, påmønstret som diakon. Hans kvalifikasjoner var, ved siden av farmasøytisk medhjelpereksamen, et kurs på 14 dager ved Oslo Militære sykehus og ytterligere 14 dagers hospitering på legevakten hos en av farens kolleger. På bakgrunn av denne utdannelsen fikk 20-åringen det medisinske ansvaret for 200 mann. Ekspedisjonens lege befant seg på et annet hvalkokeri og kunne bare konsulteres telegrafisk.

I dag kan man spørre seg hvordan dette kunne gå bra. Arbeidet på et hvalkokeri var hardt og farefullt, og det manglet ikke på arbeidsulykker. Diakonen ble en ekspert i førstehjelp og mistet bare en pasient under hele ekspedisjonen: en mann som døde av sepsis og som med datidens medikamenter neppe kunne ha vært reddet.

Blant Ragnars medbrakte utstyr var også et nyinnkjøpt kamera, og dette brukte han flittig. Det ble begynnelsen på en lang karriere som amatør fotograf, og bildene fra ekspedisjonen hører til den ypperste billedokumentasjon av norsk pelagisk hvalfangst.

Etter hjemkomsten fortsatte han å fotografere, og etter at han sammen med en kamerat hadde padlet fra Uppsala til Hamburg, fikk han jobb som flyfotograf, med oppdrag over store deler av Nordtyskland. Han arbeidet både i luften og i laboratoriet og hadde alvorlige planer om å utdanne seg til fotograf. Her satte imidlertid det faderlige opphav foten ned. Nå var det på tide at gutten fullførte sin farmasøytiske utdanning. Og noe motstrebende meldte Ragnar seg på de obligatoriske laboratoriekurs og begynte å lese til apotekereksamen, som han avla i 1931.

Å få seg apotekarbeid i «de harde 30-åra» var ikke bare lett, og først i 1932 kunne han begynne som provisor ved apoteket Ørnen,

Gjøvik. Han skjøtte på inntekten ved å drive agentur for Jarlsberg mineralvann. Etter et par år hadde han sett seg lei på at byen gjorde så lite for turistlivet, og han holdt et «respektløst foredrag om Gjøvik som turistby». Foredraget utløste en storm av protester og sinte avisinnlegg, men hadde som resultat at han ble valgt til formann i den lokale turistforening. Han var stadig på farten med sitt kamera, og i forbindelse med en varemesse i 1936 holdt han en egen fotoutstilling. I 1933 hadde han giftet seg, og i 1936 ble hans første barn født. Samme år ble han av Norges Kajakkforbund sendt til Olympiaden i Berlin som leder for den norske troppen, som talte 1 deltager.

I august 1936 sa Ragnar Mørk opp sin stilling i Gjøvik, og fram til 1941 arbeidet han skiftevis i Medisinaldirektoratets apotekkontor og i Norges Apotekerforening., samtidig som han hadde halvpost ved forskjellige apotek i Oslo. På fritiden konstruerte han forskjellige sportsartikler til turbruk og søkte og fikk patent på flere av dem, bl. a. en ryggsekk som kom i produksjon i 1939.

I 1940 søkte han under stor tvil en utlyst stilling som apotekvisitator i Medisinaldirektoratet.

Dette sorterte under Innenriksdepartementet og den beryktede minister Hagelin, men sterke krefter innen etaten oppfordret ham til å søke, da det var viktig at ikke hele direktoratet ble nazifisert. Han tiltrådte i mai 1941, og hermed begynte en tjeneste som skulle vare helt frem til 1959.

Det var nok av oppgaver å ta fatt på for en ung apotekvisitator i 1941. Mange av landets apotek var ødelagt av krigshandlingene i 1940 og holdt til i provisoriske og meget utilfredsstillende lokaler. Mangelen på varer begynte å gjøre seg gjeldende, og det måtte

skaffes erstatninger for både det ene og det andre. Kommunikasjonene innenlands ble stadig vanskeligere, men Ragnar Mørk visste råd: han tok sykkelen i bruk. På en visitasjonsreise i Nordland i 1942 tilbakela han over 300 km. med sykkel, og året etter syklet han gjennom store deler av Lofoten og Vesterålen. Ved siden av at krigsårenes forsyningsproblemer måtte mestres, var det også nødvendig å planlegge den gjenreisningen som måtte komme etterpå. I februar 1942 utlyste Norsk Farmaceutisk Selskap en prisoppgave som lød «Gi forslag til innredningsplan for et middelstort norsk apotek etter nutidens krav». Det kom inn 3 besvarelser, og bedømmelseskomiteen foreslo at alle skulle premieres. Første premie hadde som motto «Clavis» (nøkkel) og var innsendt av arkitektene Morseth og Wiel Gedde i samarbeid med apotekvisitator Ragnar Mørk. Både konkurransen og vinnerutkastet er omtalt i jubileumsberetningen «Norsk Farmaceutisk Selskap gjennom 75 år» (1999). Utkastet brøt radikalt med den tradisjonelle planløsningen for apotek: reseptur og defektur på hver sin side av et åpent offisin og med laboratorium og vaskerom plassert lengst mulig unna, ofte

Apotekvisitator pr. sykkel (1941/42).

i kjelleren. «Clavis» plasserer vaskerommet vegg i vegg med resepturen med gjennomgående hyller, og dette ble standardkonseptet for mange norske etterkrigsapotek.

I ettertid har mange moret seg litt over denne sentrale plassering av vaskerommet, men den som har opplevd de første etterkrigsårene med mengder av returemballasje og liten eller ingen standardisering, skjønner tanken som lå bak.

Stillingene som apotekvisitator hadde i alle år vært regnet som avansementsstillinger for kommende apotekere, og 5 år ble regnet som en «normal» periode. Men Ragnar Mørk forble i stillingen, og det var tydelig at han trivdes. Mange lurte på om han overhodet ønsket å bli apoteker, men etter drøye 17 år i stillingen søkte han avskjed, og da for å overta et apotek som i høy grad trengte en faglig opprustning. Mange i etaten mente at han formelig ba om vanskeligheter da han overtok «Svaneapoteket», men selv så han det åpenbart som en stor utfordring. Han fikk god støtte i sin nye ektefelle, også farmasøyt, og beretningen om deres felles innsats for å beholde Oslos eldste apotek som et levende museum er fengslende lesning. Ekteparet Mørk måtte kjempe på to fronter: den første dreiet seg om å bringe apoteket i funksjonsdyktig stand, slik at det kunne fylle oppgaven som et effektivt sentrumsapotek. Den andre var en kamp mot gårdeieren, som ville kaste apoteket ut for å innrede kaffistove. Den siste kampen pågikk gjennom 12 år og ble ført gjennom alle rettsinstanser fra byrett til Høyesterett. Den endte med seier for apoteket, men den hadde kostet både penger og krefter. Da den var over, var Ragnar blitt pensjonist og Unni hadde overtatt bevillingen. For å bevare apotekets vakre interiør søkte hun om fredning av apotekets lokaler. Apoteket disponerte lokalene i henhold til en ekspropriasjonstillatelse gyldig til utgang-

en av 1984, og det var uvisst om den ville bli avløst av en vanlig leiekontrakt når den utløp. Saken ble behandlet av en rekke antikvariske faginstanser, og i brev fra Miljøverndepartementet av 26. januar 1983 ble Svaneapotekets offisin fredet. Etter samvittighetsfullt arbeid av en rekke fremragende håndverkere fremsto det i like god forfatning som da det var nytt i 1896 med arkitekt Ekmans gedigne innredning og von Kroghs glassmalrier under taket.

Som apoteker fikk Ragnar Mørk forståelsen av at salg av handelsvarer kunne være et godt tilskudd til apotekøkonomien. Han begynte produksjon av en serie hudkremer, som ble godt motatt av publikum. Senere begynte han fremstilling av kongerøkelse og konstruerte et stativ hvor røkelsen kunne varmes opp ved hjelp av et telys. Dette slo også godt an, og etter en tid måtte produksjonen av røkelse flyttes ut av apoteket og over i egne lokaler, Svanelaboratoriet, først i Osterhausgaten og senere i Akersbakken. Planløsning og innredning var etter tegninger av den tidligere apotekvisitator. Røkelsesstativet skaffet ham gullmedalje fra oppfinner- og nyhetsmessen i Frankfurt i 1972.

Da planene om å opprette et farmasihistorisk museum på Bygdøy tok form, ble Ragnar Mørk oppnevnt som medlem av den forberedende komite. Da komiteen i 1964 ble avløst av et styre, ble han representant for Norges Apotekerforening, og i årene 1967–83 var han formann. Han bidro aktivt til oppbyggingen av museets samlinger og kom med forslag til en flytting av apotekets inngang, noe som ville gitt en riktigere planløsning, men som kom i strid med bygningens eksteriør. Han deltok flittig i de internasjonale farmasihistoriske kongressene, og på kongressen i Basel i 1979 holdt han et foredrag på tysk om bruken av reseptkonvolutter i de nordiske land gjennom 100 år. Ragnar Mørk

holdt et høyt aktivitetsnivå livet ut og var på vei til et møte med direktøren ved Oslo Bymuseum for å drøfte Svaneapotekets fremtid da han ble rammet av hjerteslag og døde, 96 år gammel.

Boken om Ragnar Mørk er blitt en vakker trykksak, trykt på godt papir og rikt illustrert. Ragnar var en fremragende fotograf, og en rekke av hans beste bilder er gjengitt i stort format. Flere av dem ble prisbelønt og er av høy kunstnerisk og dokumentarisk verdi. Forfatteren har som hans turkamerat og ektefelle gjennom 50 år førstehånds kjennskap til hovedpersonen, hans bakgrunn, holdninger og menneskelige egenskaper. Som biograf har hun det handicap at hun mangler den avstand til objektet som hindrer en fortegning av bildet, for å bruke et uttrykk fra Ragnars store hobby fotografien. Det tjener forfatteren til ære at hun på tross av dette har klart å

skrive en beretning, båret oppe av stor kjærlighet, men helt fri for panegyrikk og sentimentalitet. For henne har skrivingen åpenbart tjent som ergoterapi etter tapet av en elsket ektefelle, noe som kommer vakkert frem i bokens siste linjer. Med sin levende og stilsikre beretning har hun reist ham et verdig minnesmerke.

Bare tittelen «Bidevind» treffer ikke helt. Ragnar Mørk seilte best i motvind.

Bjørn Johannesen

Unni Mørk 2006, 399 s.

ISBN-13: 978-82-303-0743-4

ISBN-10: 82-303-0743-1

Adr.: Ovenbakken 11, 1361 Østerås

Alle fotos: Ragnar Mørk, gjengitt med elskverdilig tillatelse av forfatteren.

Cygnus

Innholdsfortegnelse 1997–2007

Hefte 1 – oktober 1997	Side
Red.: CYGNUS, en norsk farmasihistorisk skriftserie	7
A. Jermstad: Kort oversikt over farmasiens historie	9
A. Bærheim Svendsen: Professor Axel Jermstad 1880–1980, et hundreårsminne	19
K. Backe-Hansen: Henrik Ibsen i norsk farmasihistorie	21
A. Sæteren: Kirkenes apotek under annen verdenskrig	29
P.R.Kruse: Apotekerpriserne i 1500- og 1600-tallet	35
K.Zalai: Die Entwicklung der Pharmaziegeschichte als Wissenschaft in Ungarn	43
Norsk Farmasihistorisk Selskap	49
Norsk Farmasihistorisk Museum	51
Hefte 2 – oktober 1998	Side
Red.: CYGNUS, en norsk farmasihistorisk skriftserie	7
K. Backe-Hansen: Farmakopekommisjonen 100 år	9
A. Bærheim Svendsen og J. Karlsen: Den nye studieordnings frukter	31
R. Bjerke Paulssen: Nycomed fra «industriapotek» til internasjonalt legemiddelfirma	45
Hefte 3 – oktober 1999	Side
B. Johannesen: Norsk Farmaceutisk Selskap gjennom 75 år	1–56
Hefte 4 – mai 2000	Side
A.O. Pedersen: Svaneapoteket i Hamar – 150 år	7
R. Ødegaard: Apoteket og byen	9
S. Bratberg: Apotekets emblem	23
S. Bratberg: Agnete Werner – flaskeskyller og rengjører gjennom 40 år	24
A.O.Faller: Laborantliv	26
S. Bratberg: Visitasjonsprotokollen 1852–1982	29
S. Bratberg: Et stabilt personale – til kundens fordel	32
S. Bratberg: Hamar-apotekene i samarbeid med kommunehelsetjenesten	35
A.O.Pedersen: Nye muligheter i nytt tusenår	37
Kilder	38

Hefte 5 – oktober 2000	Side
Red.: Cygnus, en norsk farmasihistorisk skriftserie	7
E. Wickstrøm: Giftinformasjonssentralen (GIS)	9
R. Klevstrand: Helge Thomassen Offerdahl (1855–1938) – Apoteker og pionér på fettherdingsområdet	21
H.T. Offerdahl: Korte erindringer fra en svunnen tid – Fra min disippeltid på Lærdalsørens apotek	27
A. Bærheim Svendsen: Liber compositionum variorum siv Dispensatorium manuall in laboratorio Nidrosi 1812	39

Hefte 6 – oktober 2001	Side
S. G. Dahl: Othar Holmboe – plakattegner, ordfører og apoteker	7
B. Johannesen: Peder Farup – vår første professor i farmasøytisk kjemi	15
B. Johannesen: Norsk farmasi i forbudstiden	27

Hefte 7 – oktober 2002	Side
Red.: Forord	6
F.B.Rakli: Fra animalsk lever til vitamin B12	7
H. Hjorth Tønnesen: Medisinkister, hus- og reiseapotek	20

Hefte 8 – mai 2003	Side
R. Klevstrand: From Apothek to Drugstore Norwegian Immigrant Pharmacists in the United States of America	5–45

Hefte 9 – oktober 2003	Side
Red.: Forord	6
J. Karlsen: Middelalderresepten (Middelalderens reseptsamlinger)	7
A. Bærheim Svendsen: Liber Compositionum variorum, Del II	38

Hefte 10 – oktober 2004	Side
Red.: Forord	6
H. Hjorth Tønnesen: Medisinkister, hus- og reiseapotek 2. Nansens medisinskrin fra Grønlands-ekspedisjonen (1888)	7
A. Bærheim Svendsen: Blaafarveværkets medisinforsyning 1835–36	23
J. Karlsen: Moskus, Zibet, Castoreum og Ambra. Animalske droger i det gamle apotek	39

Hefte 11 – oktober 2005	Side
Red.: Forord	6
B. Johannesen: Ellen Gleditsch – farmasøyt og radiokjemiker	7
K.-E. Andersen: «Krepseøyme» (Oculus Cancri) som legemiddel	18
J. Karlsen og A. Raal: Rigabalsam og lignende produkter	25

Hefte 12 – oktober 2006	Side
Red.: Forord	6
A. Gombos: Visitasjonsprotokollen fra Strømsø apotek i Drammen 1863–1874	7
R. Klevstrand: Leger som apotek innehavere	21
K.-E. Andersen: Et fag i tiden. Farmasøytiske tidsbilder 1905–2005	26

Hefte 13 – oktober 2007	Side
Red.: Forord	6
H. Andersgaard: «He always remained a pharmacist». A statement from 1942 by the Hungarian author Sándor Márai (1900–1989) on Henrik Ibsen	7
H. Moe Tørisen: Felleskatalogen – 50 år i legemiddelinformasjonens tjeneste	17
B. Johannesen: «Bidevind. Ragnar Mørks liv og virke» av Unni Mørk. Bokanmeldelse	33
Cygnus – en norsk farmasihistorisk skriftserie 1997–2007. Innholdsfortegnelse	38

SPESIALUTGAVER:

April 1998 Apoteket Sfinxen 1928–1998, ved Aslaug Gombos

Apoteket Sfinxen 70 år	5
Majorstuen	6
Opprettelsen	8
Sfinxen – et eksotisk navn på et apotek	10
Apotekene i Oslo inntil 1928	11
Apotekere ved Apoteket Sfinxen	12
Apoteket Sfinxen – Virksomhet i 70 år	15
Kilder	25

Oktober 1998 Holtung as – en moderne legemiddelgrossist, ved Yngve Torud

Forord	4
Y. Torud: Engroshandel og statsmonopol	5
P. Oppegaard: Holtung as – fra opprinnelsen til oppstart av legemiddeldistribusjon	12
J. T. Nysæter: Holtung as som legemiddelgrossist	19

Mai 2001 Urtehagen ved Apotekmuseet, Norsk Folkemuseum Bygdøy, Oslo ved B. Smestad Paulsen, H. Hjorth Tønnesen og B.E. Fjeldsgaard 1–43

Mai 2002 The Herbal Garden, Museum of Pharmacy, The Norwegian Folk Museum, Bygdøy, Oslo (translation) 1–42